

nem azt teszi az ember, hogy szolgálja legjobb tudása szerint azt, amit választott. Egy tanári pályán például, ami nagyon hullámzó lehet – az ember tíz perc alatt képes dührohamot kapni az el nem végzett házi feladatokról, és úgy érzi, hogy nem fog ő itt rendes órát tartani és a lelkét kirakni –, ilyenkor nem sikerül magamat emlékeztetni arra, hogy én ezt választottam, akartam, és engedek annak a, nevezük egónak, valami nagyon felületes dolognak, amitől kicsúszik pontosan az, amittől a dolgok jóvá válnak. Ez talán a *jelenlét* kérdésével függ össze – szeretem ezt a szót, a színházban sokat használjuk, nagy szükségünk van rá az élet szinte minden pillanatában az alvást leszámítva, bár az alvásban is nagy adomány jelen lenni. Mikor kibillent valami, valaki, ami legtöbbször saját magam vagyok, lévén senki más nem felelős ezekért az állapotokért, az egy kudarc, amiből hátha meg lehet azt tanulni, hogy legközelebb az el nem végzett házi feladat dacára is pont olyan legyen az óra, amelyet ebben a pillanatban megtartani tudok.

Szirák Péter: Köszönöm a beszélgetést!

Költészet és poszttruth

KEMÉNY ISTVÁNNAL BALAJTHY ÁGNES BESZÉLGET

Balajthy Ágnes: Szeretettel köszöntöm Kemény István József Attila-díjas költőt, író a debreceni könyvhezen. Először épp az előző mondatban szereplő titulusaidra szeretnék rákérdezni. Tóth Krisztinától hallottam egyszer, hogy ha nem irodalmárokkal kerül egy társaságba, nem szereti magára azt mondani bemutatkozásnál, hogy költő. Inkább üvegfestőként szokta megadni a foglalkozását, mert az olyan szakma, ami könnyebben elfogadható az átlagember számára. (Persze ez a történet majdnem tízéves, azóta lehet, hogy Tóth Krisztina már változtatott ezen a szokásán.) Te költőként szoktál bemutatkozni, ha idegenek rákérdeznek arra, hogy mit dolgozol, vagy próbálsz elkerülni a válaszadást valahogy?

Kemény István: Még sose mutatkoztam be úgy, hogy Kemény István költő – még úgy se, hogy író. Igazán mások mondhatják ezt az emberre, ha önmaga teszi ugyanezt, az ciki. Bár ami azt illeti, a PIM műsorfüzetét havonta elküldik, és a borítékra mindig rá van írva, hogy „Kemény István költő”, és én ilyenkor is mindig nagyon kínosan érzem magam. Pedig verseket írok, nem akarom letagadni.

Balajthy Ágnes: Az első köteted 1989-ben jelent meg, lassan három évtizede. Hogy látod, mennyire változott a költőszerep társadalmi megítélése?

Kemény István: Valószínű, hogy erről lehetne egy könyvet írni, amiben benne lenne az elmúlt ötven év történelme. Volt egy mondjuk úgy, kommunista kultúrpolitika, ami a művészetet támogatta így vagy úgy. Elvárásokat támasztott egyfelől, másfelől olyan presztízse volt az irodalomnak, a művészetnek, ami ma elképzel-

hetetlen. Csak két tévécsatorna volt, és az egyikén biztos lement minden héten valami irodalmi műsor. Pilinszky, Juhász Ferenc, nem beszélve Weöres Sándorról közismert emberek voltak. Ez nagyon megváltozott. Több szempontból nem rosszabb világ ez – az internetes nyilvánosság csomó mindent hozzá tudott adni az irodalom áramoltatásához. A verseknek például nem tett rosszat az internet – el lehet küldeni másoknak, elolvassák, még azok is, akik egy kötetet nem vennének meg.

Balajthy Ágnes: Azért érdekelt ez a kérdés, mert az új, *Nílus* című kötetben sokszor esik szó a művészet státuszának megváltozásáról. „[G]lyorsan a régi mesterekre gondol, / akik tisztább szívvel adták el magukat / mediciknek, második gyuláknak, / és arra a tisztább szívre gondol, / hogy tisztább volt-e tényleg, / de másodszor átgondolva is / arra jut, hogy tisztább.” (*Hipnoterápia*) Mennyiben tudsz azonosulni a versbeszélő szavaival? Tényleg tisztább volt a Mediciek szolgálatába álló művészeknek lenni, mint manapság kiszolgáltatni a közönség igényeit?

Kemény István: Ehhez ötszáz éve is kellett volna élni, és látni az ottani viszonyokat. Ez a részlet a kötetbeli leghosszabb versből van, amit itt most sok lenne felolvasni. Az az alapja, hogy egy terapeuta beszél a pácienséhez. Nyilván magamból csináltam ezt a két szereplőt: mindkettő vagyok, de egyik sem igazán. Mivel tehát ez szerepvers, felelőtlenebbül írhatok benne arról, amiről fogalmam sincs: hogy milyen volt Michelangelónak lenni, mennyire adta el magát stb. Szóval csak sejtés mindaz, ami a versben erre vonatkozik, vagyis, hogy Michelangelónak, aki a Mediciek szolgálatában állt, majd II. Gyula pápa megbízásából készítette el a Sixtus-kápolna mennyezetfreskóját, nem volt akkora probléma áruba bocsátani a tehetségét, mint nekünk ma. Sőt, lehet, hogy egyáltalán nem volt ez neki probléma. Másfelől az ő korában a világot talán jobban át lehetett látni. Talán kevesebb kérdőjel volt az emberek fejében a körülöttük lévő világról. A művészekében és az átlagemberekében is.

Balajthy Ágnes: Ezzel el is jutottunk a történelemhez, ami egész költészeted egyik kulcsszava. Az időbeliség képzete a kötet címébe és cikluscímeibe (*Ma, Déltől, Estig, Nílus*) is beleíródik. Déltől estig telnek a mindennapjaink. A Duna és a Nílus között hatalmas földrajzi, kulturális távolság feszül, miközben a Nílussal kapcsolatban az emberi kultúra gyökereire is asszociálhatunk. Miért pont a Nílus? Miért került ez a folyam a kötet középpontjába?

Kemény István: Igen, körülbelül ezekre gondoltam én is, amiket felsoroltál. A Nílus a világ leghosszabb folyója, amely arról a területről indul, ahonnan a civilizáció is kibontakozott, onnan vándoroltak az emberek szerte a világba – nagyrészt a Nílus völgyén át zajlott le mindez. De eredetileg csak egy verset írtam *Nílus* címmel, és csak később rendeztem e köré az egész kötetet. Először gyorsan kellett egy munkacím, ez is *Nílus* lett. És azután, amikor sikerült befejeznem egy félkész verset, ami a Duna rakpartján játszódott, villámgyorsan rájöttem, hogy ennél jobb címet, mint a *Nílus*, nem tudnék találni – a Duna kerül előre, a Nílus a végére, a ket-

tő közötti versek meg összeállnak egy nappá. Nincs túlhangsúlyozva, de van cselekménye a könyvnek.

Balajthy Ágnes: Akartalak kérdezni az írói/szerkesztői gyakorlatodról. Érdekes a könyv abból a szempontból, hogy mindvégig a kicsi és a nagy feszültségteljes szembeállítás figyelhető meg benne: banalitások és a felmérhetetlen súlyú filozófiai, teológiai kérdések kerülnek egymás mellé. A kicsi és a nagy kettőssége a szerkesztés szintjén is megjelenik, hiszen egysoros aforizmákat, epigrammaszerű szövegeket és hosszúverseket is találunk a kötetben. Ma jellemzőbb a szigorú kompozíciós elveken nyugvó kötet szerkesztési gyakorlat, amelyet a minél homogénebb szöveganyag előállítására motivál. Nálad viszont azt éreztem, hogy mintha szándékosan törekednél egyfajta lazaságra, jó értelemben vett szétszórtságára.

Kemény István: Mivel titkon bízom benne, hogy a könyveimet el is olvassák, igyekszem tekintettel lenni a könnyebb olvashatóságra is. A hosszúversek között felüldülésként hathat egy-egy egysoros vers. Másrészt úgy még nem készült egy kötetem sem, hogy egy kötetkoncepcióhoz írtam volna verseket, hanem csak íródtak az évek során, és azokat rendeztem végül kötetbe.

Balajthy Ágnes: Igen, veled kapcsolatban a recepció is azt szokta emlegetni, hogy verseket író költő vagy, nem kötetekben gondolkozol. Ennek is köszönhető talán, hogy az újabb könyvek nem válnak le nagyon látványosan az előzőekről: a *Nílusban* is számos nyomát találni a korábbi köteteidnek, elég csak utalni például *A királynálban* található *Egyiptomi csürbe* című versre. Miben áll a magyarázat? Erős szövegemlékezeted van a korábbi írásaidról, új és új kapcsolódásokat találsz hozzájuk a későbbi munka során, vagy folyamatosan íródtak hasonló témájú versek, amelyeket aztán több verseskötet között osztottál szét? Egyszerűbben fogalmazva: azt szeretném tudni, hogy emlékszik-e a költő az évekkel korábban írt verseire.

Kemény István: A legtöbb versemet nem tudom kívülről, de töredékek, részletek rémlenek mindegyikből. Sőt, a prózai írásaimból is. Van a *Nílusban* egy vers, az a címe, hogy *Patai második éneke*. Patai a *Kedves Ismeretlen* című regényem egyik szereplője, egy kellemetlenkedő, cinikus egyetemi tanár, akinek nem sok illúziója van a földi létről. Ez a vers valahogy az ő hangján szólal meg. Ezért lett ez a címe. Eredetileg az volt a címe, hogy *Órülési jelenet*. Ezt kicsit sajnálom, mert jobb cím volt, de a *Patai második éneke* jobban illik a kötetbe.

Balajthy Ágnes: Egy másik párhuzamot is kiemelhetnék, ami az *Élőbeszéd* című kötethez vezet vissza. Itt a *Kétszerkettő* című sokat idézett versre utalok, e híres sorok emlékezte („Kétszer kettő, az négy. / Ha sosem mondd el – elfelejtik. / Ha túl sokszor mondd: nem hiszik el.”) szintén megjelenik a *Nílusban*. „Kétszer kettő az négy, mondtam, de kiröhögtek.” (*Helyszínelők vitája*) Az önidézet zárata máshol is megjelenik, hiszen az egyik versben Lucifer folytat párbeszédet Ádámmal, és Ádám azzal zárja a sorokat, hogy „úgyis kiröhögnél”. A komoly beszéd nevetségessé válása visszatérő motívum a kötetben, és ezt nem tudom nem szerzői önval-

lomásként olvasni. Pedig az *Élőbeszéd* című könyv éppen a téttel bíró beszéd fontosságára hívott fel, arra, hogy merjük feltenni a kérdést, mit jelent a történelem, mit jelent a felelősségvállalás. Mi áll e mögött az önlefokozó retorika mögött?

Kemény István: A kilencvenes évekre az ironizáló, értékrelativizáló nyelvezet eléggé jellemző volt. Ma mintha kevésbé volna illetlenség a komoly és téttel bíró beszéd. Mintha komolyodna a világ, de ezzel meg az a baj, hogy talán nem is komolyodás ez, hanem komorodás. És úgy érzem, belekeseredünk a saját álláspontjainkba. Nincsenek viták, de ez nem a tisztelet jele, hanem arról szól, hogy az emberek alig érdeklődnek egymás iránt. És a tudomány, illetve a tudomány eredményei iránt sem. Tizenöt éve nem gondoltam volna, hogy egyre több olyan ember lesz, aki szentül hiszi, hogy a Föld lapos, ráadásul az internet révén meg is erősítik egymást ebben. Az az érzésem, hogy egyre többször leszek majd kénytelen szembesülni olyan emberekkel, akik simán dönthetnek az én sorsomról, és közben középkori világkép él a fejükben – vagyis nekem is realitásként kell számolnom a világképükkel.

Balajthy Ágnes: A Patai nevű figura az igazságról készül szólni, arról, amiről több szó esik a korábbi könyveidben is. Ez akár provokatívnak is hathatott a 10-15 évvel ezelőtti kortárs lírai közegben. Az jutott eszembe, hogy manapság mennyi új értelemlehetőséget kapnak ezek a szövegek. Van egy absztraktnak vélt problematika, amiről kiderül, hogy nagyon is konkrét vonatkozásokkal bír. Ma, a „posttruth” korában tényleg feladatunk annak újragondolása, hogy mi az igazság, és talán épp a költészet jöhet segítségünkre a probléma megoldásában.

A konkrét szociális-társadalmi valósággal való összefüggése miatt hívnám fel a figyelmet egy másik versre, a *Zsidókeresztény társasra*. Kevés olyan szerző akad a kortárs lírában, aki ilyen emblematikus szövegeket tud írni a hétköznapi társadalmi érintkezésünket meghatározó jelenségekről, viselkedési formákról, melyek mögött felsejlik a habitusunk, a szocializációnk, az, hogy milyen értékeket hozunk magunkkal. Volt erre vonatkozóan valamilyen mintád a magyar költészetben? Miért versként, és nem mondjuk publicisztika formájában fogalmazódnak meg ezek a dilemmák?

Kemény István: Miért is ne lehetne ilyen dolgokról verset írni? Verset írni bármilyen témáról lehet. És ha valamilyen témáról komolyan hangoztatják, hogy nem versebe való, akkor az nagy valószínűséggel különösen jó verstéma. De vannak kényes témák, amiket az ember legszívesebben elkerülne, mert görbén nézhetnek rá, vagy mert fél a felelősségtől, hogy olyan érzéseket bolygathat meg, amiket talán nem kéne bolygatni. Ilyen témájú vers a *Zsidókeresztény társas* is. Jó pár évig volt félkész állapotban, nem tudtam, mit kezdjek vele. Nemigen volt költészeti mintája, és nekem is szokatlan volt, mert a zsidók és nem zsidók együttéléséről nemigen szokás verset írni, pláne nem ilyet, amiben nemcsak irónia van, hanem (legalábbis remélem) valódi humor is. Aztán úgy döntöttem, hogy ez a megközelítés igenis hasznos lehet, oldhat a görcsökön, és befejeztem a verset.

Balajthy Ágnes: Van egy szerző, akit te is említesz. Egy izgalmas szöveg szól arról a kötetben, hogy mi a helyzet Petri Györggyel. „Úgyhogy sajnós értem. Már mint az utolsó ékezetig értem őt. / Értem és megértem őt.” Mi teszi számodra relevánssá az ő olvasását 2018-ban? Mintha egy kicsit az ő költészete is háttérbe szorult volna az utóbbi időben, a kortárs irodalomértés horizontjából kérdésként merül fel az, hogy mennyire életképes, folytatható az általa működtetett beszédmód.

Kemény István: Az elmúlt ötven év egyik legfontosabb költőjének tartom, és ezzel aligha vagyok egyedül. Ő tényleg csakis arról írt verset, amiről akart – például a napi politikáról, sőt, a szovjet pártfőtitkárról is –, ezért is jelenhetett meg a nyolcvanas években csak szamizdatban. Bátor volt, hallatlanul okos, filozófiailag képzett elme. És aztán éppen ő nyilatkozta egyszer azt, hogy a politikai költészetnek most már tényleg vége van. Ez már a kilencvenes években történt, amikor szinte szinte elhitték (elhittük) Európában, Amerikában, hogy a történelem véget ért. Szóval mintha még Petri György is ennek a korszellemnek a hatása alá került volna, amikor úgy ítélte meg, hogy a világ most már el lesz politikai költészet nélkül. Három éve, 2015-ben volt halálának a tizenötödik évfordulója, ennek apropóján megrendelésre verset írtam róla. Ekkor átolvastam az egész életművet, és ami meglepett, az a mindent átjáró, elkeseredett cinizmus. A tiszteletem megmaradt iránta, de nem bírtam megállni, hogy az emlékére írott versben ne kötözködjek vele egy kicsit, pontosabban nem is annyira vele, mint ezzel a cinizmussal, ezzel a kötelező savanyú, mérgező rosszkedvvel, pesszimizmussal, amire saját magamban is érzem a hajlamot. És amitől szabadulni szeretnék.

Balajthy Ágnes: A kötetet lapozgatva feltűnt, hogy mintha hangsúlyosabb lenne a pályatársak jelenléte, mint a korábbi verseskönyveidben. Felbukkan benne többek között Nyilas Atilla, Bartis Attila, Kürti László neve, több szöveg akad, amelynél másoktól kölcsönzöl mottót, vagy amelyet egy pályatársnak ajánlasz. Életvitelszerűen olvasod a kortársak líráját? Kell ez ahhoz, hogy frissen tartsd saját versnyelvedet?

Kemény István: Próbálok képben lenni, de teljesen képtelen feladat ez. Mindig tornyokban állnak otthon a kapott kötetek, bele-beleolvasok némelyikbe, de az állandóan növekvő lemaradottság érzése kíséri ezt sajnós. Viszonylag sok verset olvasok a sárvári pályázat zsűritagjaként kéziratban, sokan küldenek megjelenés előtt álló verseskötet-kéziratokat. Hogy a *Nilus*ban sok ötvenéves születésnapis vers van, az azért lehetséges, mert sorra töltik a barátaim az ötvenet, akik szintén írók, vagy emléthetném Szűcs Attilát, akinek az egyik festményéről van egy vers a kötetben, ő az egyik kedvenc kortárs festőm.

Balajthy Ágnes: Visszakanyarodva a költészetedhez mint egyfajta láttelethez arról korról, amelyben élünk, az egyik versed (*Poszthumán jelenet*) címében feltűnik a poszthumán terminus, ami nagyon divatos kifejezése a kortárs művészetről, irodalomról való diskurzusnak. Mit jelent számodra ez a szó? Van, aki annak az egyre kevésbé hipotetikus állapotnak a megnevezésére használja, melyben az új technológiák által kiterjeszhetővé válik az emberi test, és így megszűnik egy zárt, organi-

kus egység lenni, van, aki szerint a poszthumán elsősorban a humanista ember-szemlélet kritikájaként értendő, mások pedig az ember és az állat közti határvonal elhalványulására helyezik a hangsúlyt.

Kemény István: Attól tartok, hogy az európai kultúra és civilizáció szépen lassan felszámolja önmagát. Akár gondolatilag, akár technikailag az abszurdumig viszi az ember azt, amit csinál, legyen az a mesterséges intelligencia kifejlesztése vagy a politikában a hatalom akarása. Egyre kevésbé akad, ami ennek ellenáll. Jó pár lelki gát is átszakadt a tízes évekre, fellazultak tabuk: egyes embercsoportokat ma már megint nyugodtan lehet gyűlölni, sőt, olykor ez még helyénvalónak és dicséretesnek is minősül, és ez nem csak magyarországi probléma. Rosszabb pillanataimban ezek a jelenségek összeállnak, és olyan gondolatok járnak a fejemben, hogy jöjjön csak az ember után valami egészen más, legyen már vége.

Balajthy Ágnes: Mikor a verseidet olvastam, azt éreztem, hogy olyasvalamiről beszélnék, amit a bőrünkön érzünk, amit a jelenünkként élünk meg, de mindeközben sokszor előtűnik az özönvíz motívuma is a kötetben. A Noé történetére való utalás mintha azt sugallná, hogy az ember mindig is fenyegetett volt vagy önmaga, vagy valamilyen külső körülmény által. Nem lehet, hogy a most megélt szorongás valahol azonos ezzel a történelmi léptékű, újra- és újraeledő szorongással?

Kemény István: Már-már közhelyszerű, hogy az ember valamiféle új középkortól tart, ami leváltja azt a négyszáz éves korszakot, amit újkornak szoktunk nevezni, és aminek a gondolkodására a legjellemzőbb a racionalizmus, a józan ész tisztelete és használata volt. Az a tabu is mintha eltűnőben lenne, hogy nem nyúlunk a józan észhez – egyre kevésbé kínos például támadni a tudományt. Jön valami rossz, és lassan elborít: az egyik rövid vers, az *Igen, most* szól erről a tehetetlen szorongásról: víz szivárog a lakásba az ajtó alatt, lassan eltűnik benne az ágy lába, amin heverek.

Balajthy Ágnes: Egy másik versrészletet is szerettem volna felolvasni: „és félnomádként, az eshetőségekre / készen éljük az életünket: / legeltetünk a startmezőn, / gabonát természetünk a cél mögött /, és a kettő között, a célban / állnak a sátraiink.” (*Zsidókeresztény társas*) A vándorok, a kószák, a nomádok visszatérő alakjai a költészetednek. Egy angol író és utazó, Bruce Chatwin több könyvet is írt arról, hogy az emberiség alapvető létformája a nomadizmus. Számára ezt példázza az első gyilkosság bibliai története is. Ábel eredetileg pásztor volt, Káin tette így olyan erőszaktételként olvasható, amit a letelepedő életforma tesz a vándor-léten: a káini gyűlölet bekebelezi azokat, akik nem akarnak birtokolni, akik újra és újra bejárják a tájakat anélkül, hogy meg akarnák azokat változtatni. Tudsz azonosulni ezzel a nomadizmus-eszménnyel?

Kemény István: Igen. Nagy nosztalgia van bennem eziránt. De kiben nincs? És igen, lehet abban is valami, hogy a nomadizmus az alapvető létformánk, nem véletlenül vannak a közhelyek az útonléttel kapcsolatban, hogy ez a legjobb dolog.

És persze megérkezni a fogadóba. És reggel nekivágni újra. Sokszor kap el az érzés, hogy jaj de kár, hogy nem utazónak születtem. De talán annak is. Ha írok, utazom.

Balajthy Ágnes: Sokat beszélgettünk komor dolgokról, de a te költészeted nagyon komolyan veszi a reményt is. A verseid újra és újra rákérdesznek arra, hogy miben is áll a remény, hogy van-e létjogosultsága – egyértelmű választ persze nem adnak, csak a kérdés ismétlődő megfogalmazása történik meg. Mégis, ha megnézzük az utolsó vers zárlatát, akkor látjuk, hogy az a csodáról szól. Alighanem bátorság ezzel zárni egy verseskötetet. Mikor olvastam, természetesen az járt a fejemben, hogy ez a csoda maga a líra, a maga eseményszerűségével, találkozásjellegével. Tényleg van csodaszerű karaktere a költészetnek, vagy ez is egy naiv, romantikus ábránd, sőt ideológia, amivel jó lenne már szakítani?

Kemény István: Mostanában egyre gyakrabban érzem, hogy ha valamikről nem szabad lemondani, azok a naiv, romantikus ábrándok. Mert nem jön helyettük semmi más. Vallási értelemben persze nem tud a költészet csodát tenni, de a lényegéhez tartozik a titokzatosság, a megfajthatatlanság, a csodaszerűség. Ha mindig értenénk, hogy mi hat ránk egy versből, akkor épp ezt a csodálatos természetét veszítené el.

Balajthy Ágnes: Köszönöm a beszélgetést!

